

กระบวนการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำ บางปะกง บนกระบวนการทัศน์ของการพัฒนาแบบองค์รวม¹

A RESEARCH AND DEVELOPMENT PROCESS OF ECO-CULTURAL PRODUCTS OF BANGPAKONG RIVER BASIN COMMUNITIES, PROCEEDING WITHIN THE PARADIGM OF HOLISTIC DEVELOPMENT

สมสิทธิ์ อัสตรนิตธี / SOMSIT ASDORNNITHEE

ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

CONTEMPLATIVE EDUCATION CENTER, MAHIDOL UNIVERSITY

ไพบูลย์ โสภณสุภาพ / PAIBOON SOPHONSUWAPAP

คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา

FACULTY OF MUSIC AND PERFORMING ARTS, BURAPHA UNIVERSITY

Received: September 2, 2021

Revised: December 12, 2021

Accepted: December 16, 2021

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาคุณลักษณะของกระบวนการทำงานที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรม และเพื่อศึกษาศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงที่พบในผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมของโครงการ โดยเน้นการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในผู้เข้าร่วมการวิจัย 13 คนซึ่งแต่ละคนจะขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์บนฐานอาชีพและความเชี่ยวชาญเดิมที่ตนมี ผลการศึกษาชี้ว่า จากทั้งหมด 13 ผลิตภัณฑ์ เมื่อพิจารณาตามกรอบ 8 ขั้นที่ใช้บ่งชี้พัฒนาการพบว่า มีอยู่ 5 ผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพสูง กล่าวคือมีระดับพัฒนาการถึงขั้นที่ 7 ซึ่งนอกเหนือจากจะสามารถขับเคลื่อนและยืนหยัดได้ด้วยตัวเองแล้ว ยังสามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่และริเริ่มสร้างความเป็นหุ้นส่วนกับภาคประชาสังคมได้ ส่วนคุณลักษณะของกระบวนการทำงานที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จนสัมฤทธิ์ผลนั้น ประกอบด้วย กระบวนการเตรียมความพร้อม ได้แก่ การศึกษาภูมิหลังของบริบท การปูพื้นความรู้และทักษะ การประสานความสัมพันธ์บนความเข้าใจและการมีส่วนร่วม การตั้งเจตจำนงร่วมกัน และกระบวนการทำงานหลัก ได้แก่ การเปิดพื้นที่อิสระ การประสานผู้คนและเครือข่ายให้มาเจอกันและเกิดการร่วมมือ การหนุนเสริมการทำงานให้เคลื่อนตัวและมีทิศทางที่ชัดเจน การได้มีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานดังกล่าวได้ส่งผลให้ผู้ประกอบการแต่ละคนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านต่างๆ จากการปฏิบัติจริง เกิดทักษะด้านการสื่อสารและถ่ายทอดประสบการณ์สู่สาธารณะ เกิดการตระหนักรู้เท่าทันในตนเอง เกิดสัมพันธภาพที่ดีบนความเข้าใจ และเกิดมุมมองใหม่ในการใช้ชีวิตและการทำงานที่จะยังประโยชน์ให้ผู้คนและธรรมชาติได้มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: บางปะกง, นิเวศวิทยาวัฒนธรรม, การเป็นผู้ประกอบการ, กระบวนทัศน์องค์รวม

¹ คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณการวิจัย อีกทั้งแรงเกื้อหนุนจากภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคมในจังหวัดฉะเชิงเทรา รวมถึงทุกพื้นที่ทำงานของโครงการ จนส่งผลให้โครงการนี้ดำเนินงานมาได้โดยราบรื่นและสำเร็จลุล่วงด้วยดี

Abstract

Two objectives of this research were to elaborate the facilitation process appropriate for the development of eco-cultural products, and to explicate the competence and changes found in entrepreneurs after participating in this project. The studies employed qualitative approach in data collecting and analysis regarding 13 participants who had carried out works based on their own proficiency and expertise. The results revealed that out of 13 products, five showed high level of performance, i.e. they could reach level 7 where not only self-reliance and growth but also connection and partnership with civil society are attained, according to the 8 steps of development indicators. Meanwhile, the effective developmental processes were made up of a preparatory process working upon contextual knowing, basic skills training, empathy and participation encouragement, as well as having co-commitments, and a main process which emphasized creating a free open space, cooperation of groups and networks, and giving supports and guidance. Such participatory processes gave rise to outcomes found in entrepreneurs regarding sharing and learning in practices, gaining skills in communication and public speaking, having self-awareness, building empathic relationships, and gaining new perspectives of living and working so that benefiting people and nature in wider scale can be expected.

Keywords: Bangpakong, Cultural Ecology, Entrepreneurship, Holistic Paradigm

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยแลนด์ 4.0 นั้น มุ่งเน้นการมองธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมให้เป็นวัตถุดิบสร้างมูลค่า จนอาจลดทอนความหมายที่แท้ของความสุขและความมั่นคงของคนลงไป นำมาซึ่งการพัฒนาบนฐานของการแข่งขัน การผลาญใช้ทรัพยากร และการทำลายรากเหง้าดั้งเดิมของชุมชน พื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงเป็นพื้นที่หนึ่งของประเทศที่อ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นสมัยใหม่เนื่องด้วยความเป็นศูนย์กลางของการปกครอง การค้าขาย ผลิตภัณฑการเกษตร และการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำมาช้านาน พื้นที่นี้จึงต้องรองรับนโยบายรัฐต่างๆ มากมายที่ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรม การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงประเทศให้ไปสู่ความทันสมัยแต่ขณะเดียวกัน ลุ่มน้ำบางปะกงยังถือว่าเป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติและข้าวปลาอาหารที่สมบูรณ์ยิ่ง จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นเสมือนสวนและครัวของคนกรุงเทพฯ มาทุกยุคทุกสมัย สามารถผลิตอาหารโดยเฉพาะข้าว ไม้ผล และประมงน้ำจืดได้ในปริมาณที่มากและมีคุณภาพดี ถึงขนาดที่มีการส่งออกข้าวไปยังต่างประเทศได้ด้วยตัวเองมาเป็นร้อยปีโดยที่ไม่ต้องผ่านเมืองหลวง จากอดีตถึงปัจจุบัน พื้นที่นี้มีปัจจัยในด้านต่างๆ ที่บ่งบอกถึงรากเหง้าอันเข้มแข็งดังต่อไปนี้ คือ วัฒนธรรมชาติพันธุ์ ศาสนาและความเชื่อ ทรัพยากร

ทางน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ วิถีเกษตรและการผลิตอาหาร การค้าขายและการคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก และศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง (สุนันทา โอศิริ และคณะ, 2562)

จากรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยหยั่งรากบางปะกงระยะที่ 1 เมื่อคณะผู้วิจัยได้ศึกษาถึงลงไปในแต่ละพื้นที่งานของโครงการก็พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนลุ่มน้ำผูกพันกับวิถีชีวิตที่หากินหาอยู่อยู่กับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการทำวิถีเกษตรสวนท้องร่องและนาข้าวในพื้นที่คลองเขื่อน การดำรงชีวิตอยู่กับระบบสามน้ำ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม เช่นการทำจาก หาดเคียวทำกะปิ ประมงพื้นบ้าน และวิถีตลาดเก่าริมน้ำในพื้นที่บ้านโพธิ์ และวิถีการลงทุนและสร้างอาชีพที่มั่นคงจากการทำประมงชายฝั่งและทรัพยากรอันมั่งคั่งจากผืนน้ำในพื้นที่บางปะกง ดังคำพูดของชาวบ้านหลายคนที่ยกมาบอกแก่ผู้วิจัยว่า

“สมัยก่อน แมวยังได้กินปลาหู ปูไม่ขาย อยากได้ไปดักเอาเองในเรือ ทั้งกุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วยมีเต็มไปหมด..... สมัยนั้น ปลาหูหาได้เยอะมาก จนเหลือทิ้งไม่มีใครเอา ต้องจ้างคนขนเอาไปทิ้งในทะเล!”

อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไป ชาวบ้านหลายครอบครัวต้องปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตสมัยใหม่ด้วยการหัน

หน้าไปรับราชการ ทำงานประจำกับองค์กรเอกชน หรือย้ายถิ่นฐานไปอยู่ในเมืองใหญ่ ขณะเดียวกันก็หันหลังให้กับวิถีเดิมของบรรพบุรุษ ทั้งการทำนาทำสวนหรือการค้าขายในท้องถิ่นอันเป็นวิถีที่ยึดโยงอยู่กับธรรมชาติ ในอีกด้านหนึ่งความเป็นสมัยใหม่ต่างๆ ก็รุกคืบเข้ามาในพื้นที่อย่างมาก หลายพื้นที่ที่เคยเป็นนา สวน หรือแหล่งธรรมชาติมาก่อนได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนในเมือง โรงงานอุตสาหกรรม และโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่รองรับการขยายตัวของการค้าและอุตสาหกรรม ปรากฏการณ์เหล่านี้ไม่เพียงแต่ส่งผลให้พื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงต้องสูญเสียศักยภาพในการเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและข้าวปลาอาหารอันอุดมสมบูรณ์ไปอย่างไม่อาจหวนกลับ มีการลดลงของปริมาณและจำนวนชนิดของพันธุ์สัตว์น้ำในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก หากธรรมชาติที่เคยหล่อเลี้ยงดูแลผู้คนและชุมชนให้อยู่ดีมีสุขมาตลอดก็ยิ่งต้องเสื่อมโทรมลงไป ทั้งเกิดความขาดแคลนและมลภาวะในรูปแบบต่างๆ นี่คือสภาพปัญหาและความท้าทายที่คณะผู้วิจัยได้พบเจอตั้งแต่ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้และทำงานวิจัยในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกง (สุนันทา โอศิริ และคณะ, 2562)

โครงการหยั่งรากบางปะกงระยะที่ 1 ซึ่งเล็งเห็นถึงสภาพปัญหาข้างต้น จึงได้ริเริ่มกระบวนการสร้างกลุ่มคนในท้องถิ่นขึ้นมากลุ่มหนึ่งเพื่อเป็น “ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม” ที่จะมีเจตจำนงในการดูแลรักษาถิ่นฐานบ้านเกิด แม่น้ำ และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กับการพัฒนาอาชีพการงานของตนให้มีความเติบโตก้าวหน้าและสอดคล้องกับปณิธานข้างต้น จากผลการทำงานโครงการทำให้ได้มาซึ่งผู้ประกอบการที่มีศักยภาพและคุณสมบัติข้างต้นจำนวน 18 คน แต่ละคนมีจุดยืนบนคุณค่าที่จะรักษาไว้ซึ่งรากเหง้าความเข้มแข็งของชุมชนอย่างเด่นชัด มีความเชื่อมโยงกับพื้นที่ สามารถทำงานร่วมกันเป็นทีม และมีแรงบันดาลใจที่จะร่วมทำงานต่อเนื่องกับโครงการโดยเฉพาะการพัฒนาเนื้องานของตนให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยมีคุณค่าภายในเป็นตัวนำ (สมสิทธิ์ อัสตรินิ, ไพบูลย์ โสภณสุภาพ และกัญจน์ ทัตติยกุล, 2563) ด้วยต้นทุนด้านบุคคลที่มีอยู่นี้ ได้นำมาสู่การขับเคลื่อนโครงการในระยะที่ 2 อันเป็นระยะที่คณะผู้วิจัยหวังจะต่อยอดด้วยการเพิ่มเติมทักษะความรู้ด้านธุรกิจ ทักษะการสื่อสารและการจัดกิจกรรมเรียนรู้ องค์ความรู้ด้านนิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงทักษะการบ่มเพาะความมั่นคงภายใน ให้แก่ผู้ประกอบการทาง

นิเวศวัฒนธรรมกลุ่มนี้ เพื่อให้แต่ละคนสามารถสานต่อผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมของตนจนบรรลุถึงผลสัมฤทธิ์ที่มีทั้งคุณค่าและมูลค่าได้อย่างเป็นรูปธรรม ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการคือ การเสริมสร้างความสมบูรณ์และมั่นคงของวิถีชีวิตบนลุ่มแม่น้ำสายนี้จากรากเหง้า การสร้างการตระหนักรู้เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาและอนุรักษ์ให้เกิดขึ้นกับพื้นที่ ตลอดจนการฟื้นคืนชีวิตชีวาที่แท้ให้กับสายน้ำและชุมชนอันเป็นที่รักได้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เนื้อหาสาระหลักในบทความวิจัยนี้เป็นการประมวลและเรียบเรียงจากโครงการวิจัยหยั่งรากบางปะกงระยะที่ 2² ซึ่งมุ่งศึกษากระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกง จากโครงการงาน / กิจกรรมต้นแบบสู่ผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรม โดยอาศัยระเบียบวิธีวิจัยแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) และมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของกระบวนการทำงานที่มีความเหมาะสมสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกง
2. เพื่อศึกษาศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงที่พบในผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมของโครงการ

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยนี้ อาศัยกรอบแนวคิดของการเป็นผู้ประกอบการ แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม รวมถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนา เป็นหลักในการออกแบบกระบวนการทำงานและวิเคราะห์ผลการวิจัยที่ได้รับ โดยทั้งหมดวางตัวอยู่บนกระบวนทัศน์แบบองค์รวม จึงขอประมวลเนื้อหาของแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังกล่าวไว้ในบทนี้พอสังเขป ดังต่อไปนี้

การเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurship)

คำว่า “ผู้ประกอบการ” มาจากคำศัพท์ภาษาฝรั่งเศส “*entreprendre*” ซึ่งมีความหมายว่า การเข้ารับผิดชอบหรือเข้ารับดำเนินการ (to undertake) ดังนั้น หากพิจารณา

² โครงการวิจัยหยั่งรากบางปะกง : การพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนของชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกงบนฐานนิเวศวัฒนธรรม สู่การสร้างผู้ประกอบการ ผลิตภัณฑ์ และการทำนอยางมีส่วนร่วมกับท้องถิ่นและภาคประชาสังคม โดย สมสิทธิ์ อัสตรินิ และไพบูลย์ โสภณสุภาพ

จากรากศัพท์แล้ว ผู้ประกอบการ หมายถึง ผู้ที่เข้ามารับทำหน้าในการจัดตั้งองค์การ ธุรกิจ และรับผิดชอบต่อผลของการดำเนินการนั้น นิยามนี้ต่อมาได้ขยายความไปถึง การคิดริเริ่มบุกเบิก การพัฒนา และการใช้โอกาส เพื่อดำเนินการเชิงธุรกิจที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพิ่มมูลค่า และมุ่งหวังกำไรเป็นสิ่งที่ตอบแทน จากนิยามความหมายข้างต้น การเป็นผู้ประกอบการ จึงหมายถึง กิจกรรมที่เริ่มจากการกำหนดโอกาสที่มีคุณค่า สามารถนำมาดำเนินการในเชิงธุรกิจเพื่อให้เกิดผลกำไรที่ยั่งยืน อีกทั้งสามารถนำไปขยายผลต่อไปได้อีกหนึ่ง เป็นการนำแนวคิดใหม่ไปสู่การปฏิบัติและแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ โดยมีความพร้อมที่จะยอมรับกับความเสี่ยง มีการสร้างคณะทำงานที่มีประสิทธิภาพ มีทักษะการจัดสรรทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม มีความสามารถในการวางแผนที่ดี และมีวิสัยทัศน์ในการมองเห็นโอกาสเชิงธุรกิจ (พิบูล ทีปะปาล และธนวัฒน์ ทีปะปาล, 2552) ขณะที่ สุภารัตน์ พิมลรัตนกานต์ (2560) ได้อธิบายเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจและการเป็นผู้ประกอบการไว้ว่า การประกอบธุรกิจ หมายถึง การทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ การผลิต การจำหน่าย และการบริการ ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ มีกำไรหรือผลตอบแทนในรูปแบบใดๆ แต่ในเวลาเดียวกันก็มีความเสี่ยงต่อการขาดทุนได้ด้วย โดยทั่วไป การประกอบธุรกิจมีจุดมุ่งหมายเพื่อ ทำกำไร ให้สิ่ง (ผลิตภัณฑ์) ดีๆ แก่ผู้บริโภค สร้างความมั่นคงและการเติบโตของกิจการในระยะยาว

ปัจจัยหลักที่มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ประกอบการ ได้แก่ ตัวบุคคลซึ่งก็คือผู้ประกอบการที่มาร่วมกับเงินทุนและสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน ความรู้พื้นฐานทางธุรกิจ สิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเห็นโอกาส และผลตอบแทนที่จะได้รับกลับคืนมา จากปัจจัยทั้ง 4 อย่างข้างต้นสามารถนำมาสู่กระบวนการของการเป็นผู้ประกอบการหรือการประกอบธุรกิจที่เป็นรูปธรรม 5 ขั้นตอน (พิบูล ทีปะปาล และธนวัฒน์ ทีปะปาล, 2552) ดังต่อไปนี้ (1) ขั้นการรับรู้และมองเห็นโอกาส (2) ขั้นการตัดสินใจดำเนินการ (3) ขั้นการเริ่มต้นธุรกิจ (4) ขั้นการสร้างความสำเร็จและทำให้เติบโต และ (5) ขั้นการเก็บเกี่ยวผลตอบแทน

อย่างไรก็ดี ในกระบวนการทำงานของโครงการวิจัยยังปรากฏบางปะกง คณะผู้วิจัยมีเจตนาเริ่มต้นตั้งแต่แรกเริ่มที่จะเรียนรู้และร่วมสร้างสรรค์การทำงาน และโดยเฉพาะการสร้างผู้ประกอบการ ที่มีมิติภายใน กล่าวคือ มีจิตวิญญาณความเป็นผู้ประกอบการที่เชื่อมโยงกับรากเหง้าทาง

นิเวศวัฒนธรรมของพื้นที่ สามารถมองเห็นโอกาสแห่งความมั่นคงเข้มแข็งของสังคมและชาติโดยรวมมากกว่าโอกาสเชิงธุรกิจส่วนตัว ดังนั้น ผลการวิจัยของโครงการในระยะที่ 1 (สุนันทา โอศิริ และคณะ, 2562; สมสิทธิ์ อัสตรนิจิ, ไพบุลย์ โสภณสุภาพ และกัญจน์ ทัดติยกุล, 2563) จึงเกิดข้อค้นพบที่เป็นต้นแบบของการประกอบการบนความยั่งยืนอันสะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อมิติด้านใน ดังนี้ *ความมั่นคงยั่งยืนของกระบวนการทำงานของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม สามารถพิจารณาได้ใน 4 ระดับที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน คือ ระดับคุณค่าภายใน (Soul) ระดับเจตจำนง (Intent) ระดับกลไกการทำงาน (Function) และ ระดับผลหรือมูลค่าของงาน (Output / Value)*

จะเห็นได้ว่า การเป็นผู้ประกอบการที่มีมิติภายในบังเกิดขึ้นได้จากการขยับมุมมองที่มีต่อการประกอบการให้ลุ่มลึกและครอบคลุมความหมายที่กว้างขวางขึ้นอย่างเป็นองค์รวม ทั้งเชื่อมโยงสัมพันธ์ไปมากกว่าแค่เอาความปรารถนาหรือประโยชน์ของปัจเจกหรือกลุ่มบุคคลเป็นตัวตั้ง แต่กลับมองเห็นโอกาสทางธุรกิจที่เป็นการสร้างผลตอบแทนหรือคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวม เพื่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย ทั้งนี้โดยการมองเห็นว่า จิตวิญญาณของตนนั้นสัมพันธ์กับชีวิตของสายน้ำ เห็นว่าวิถีชีวิตทั้งปวงของตนเองล้วนขึ้นอยู่กับการอยู่ดีมีสุขของแม่น้ำ ป่าไม้ สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมทางนิเวศวัฒนธรรมทั้งหลายอย่างแยกไม่ขาด สิ่งนี้คือคุณค่าภายในที่ดำรงอยู่ในตนซึ่งย่อมนำมาสู่การมีเจตจำนงที่อยากเคารพดูแล อีกทั้งปกป้องรักษาสายน้ำ รวมถึงนิเวศวัฒนธรรมของพื้นที่นี้ให้มั่นคงดำรงอยู่ได้ตลอดไป ส่งผลให้กระบวนการทำงานที่เกิดขึ้นสามารถเป็นไปได้มากกว่าการมองออกไปภายนอกแล้วเห็นแค่โอกาสทางเศรษฐกิจที่จะช่วยให้ตนเองใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างสุขสบายในสังคม

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) จูเลียน สจิวต์ (Julian Haynes Steward - 1902 - 1972) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันเป็นผู้ใช้ชื่อศาสตร์นี้เป็นคนแรก โดยหมายถึงวิถีวิทยาที่ใช้ศึกษาการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมแบบต่างๆ ซึ่งสจิวต์มองว่ามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและการใช้ชีวิตของคน เขาเน้นการทำความเข้าใจนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในแบบปฏิฐานนิยม ต้องการค้นหาลักษณะที่มีลักษณะทั่วไปและใช้อธิบายข้ามวัฒนธรรมได้ โดยเสนอว่า แก่นวัฒนธรรมของมนุษย์ประกอบด้วย

เทคโนโลยี และ สิ่งแวดล้อม (ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2561; Wikipedia, 2018) ขณะที่ โอติส ดันแคน (Otis Dudley Duncan - 1921 - 2004) นักสังคมวิทยาเชิงปริมาณชาวอเมริกัน ได้อธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในระบบนิเวศวิทยามนุษย์ว่าประกอบด้วยปัจจัยหลัก 4 ตัว คือ ประชากร องค์การทางสังคม สิ่งแวดล้อม และ เทคโนโลยี และได้ใช้องค์ประกอบทั้งสี่นี้ในการศึกษาสังคมเมืองของมนุษย์ (ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์, 2553)

อาจกล่าวได้ว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรมก่อกำเนิดขึ้นในฐานะสาขาย่อยของวิชาภูมิศาสตร์ ร่วมกับศาสตร์ทางมานุษยวิทยา โดยจัดวางตำแหน่งของตัวเองเป็น นิเวศวิทยามนุษย์ หรือความเป็น “ธรรมชาติกับสังคม” และมุ่งศึกษาบริบทเชิงประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม วิธีการศึกษานี้เน้นการลงเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ในพื้นที่เป็นหลัก ผสมผสานระเบียบวิธีแบบชาติพันธุ์วรรณา กับการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ต่อมา นิเวศวิทยาวัฒนธรรมในระยะหลังได้เน้นความเป็นองค์รวม ความเป็นสหสาขา และแนวทางของทฤษฎีวิพากษ์มากขึ้น เพื่อมุ่งศึกษาชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความสลับซับซ้อน อีกทั้งเพื่อแก้ไขปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ

เมื่อหันมาพิจารณาในส่วนของศาสตร์ด้านนิเวศวิทยาเอง ก็พบวิวัฒนาการจากเดิมที่เน้นให้ความสำคัญสูงสุดต่อประโยชน์ของมนุษย์ขณะที่ธรรมชาติคือเครื่องใช้สอยของมนุษย์ มาสู่มุมมองของนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) ที่ตระหนักเห็นคุณค่าเฉพาะตัว (Intrinsic Value) ของสิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งในข่ายใยของชีวิตทั้งปวง กระทั่งพัฒนาเป็นแนวคิด **นิเวศวิทยาแบบเคารพรู้บุญคุณ (Reverential Ecology)** โดย สาทิส กุมาร (Satish Kumar) นักขับเคลื่อนสังคมด้านสันติภาพและสิ่งแวดล้อม ได้ขยายความถึงแนวคิดนี้ว่า “มนุษย์จะเชื่อมโยงกับธรรมชาติแบบเป็นองค์รวมหรือแบบมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดร่วมกัน โดยคนเราจะเรียนรู้ผ่านความเป็นทั้งหมด (Totality) และการปราศจากความรุนแรงกับธรรมชาติ หมายความว่าเราเอาทั้งหมดของตัวเองเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์และจุ่มแช่ในประสบการณ์กับธรรมชาติด้วยท่าทีแห่งการให้ความเคารพ การเปิดรับอย่างเต็มที่ ผ่านทุกๆ ช่องทางการรับรู้ (ทุกอายตนะ) ของเรา และเมื่อทำได้เช่นนั้น มนุษย์ผู้นั้นจะไม่ใช้ผู้

สังเกตการณ์ ผู้ใช้สอย หรือผู้ควบคุมจัดการธรรมชาติอีกต่อไป แต่เขาจะกลายเป็นผู้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนกับธรรมชาติ ผู้ซึ่งมองเห็นและให้ความเคารพต่อธรรมชาติเสมือนเป็นดังสิ่งที่ทรงคุณค่า สูงส่ง และศักดิ์สิทธิ์” (Kumar, n.d.)

อาจกล่าวได้ว่า มโนทัศน์หรือแนวคิดของแบบแผนพฤติกรรมและระบบคุณค่าของมนุษย์ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงมาเป็นระยะ อีกทั้งมีทิศทางที่มุ่งเรียนรู้และสืบค้นกลับไปสู่ความลึกซึ้งภายในจิตใจของมนุษย์เอง เพื่อให้สามารถยังประโยชน์ได้ไพศาลมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากแนวคิดที่กำลังเกิดขึ้นจากมุมมองแบบองค์รวมในระยะหลัง

การพัฒนานกระบวนทัศน์องค์รวม การพัฒนาหมายถึง กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีขึ้น เจริญขึ้น หรือพึงปรารถนามากขึ้น การพัฒนาชุมชนจึงหมายถึง การสร้างการเปลี่ยนแปลงให้ชุมชนดีขึ้น ให้ผลประโยชน์ตกแก่คนส่วนใหญ่ (จินตนา สุจิตานนท์, 2554) ในสังคมไทย เราได้ผ่านการพัฒนาภายใต้แนวคิดต่างๆ เริ่มตั้งแต่สมัยที่มุ่งเน้นสร้างความทันสมัยบนกระแสหลักของระบบทุนนิยม ต่อมาได้เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาสังคม จนมาสู่การให้ความสำคัญกับมนุษย์และคุณภาพชีวิต ซึ่งสะท้อนการนำเอาแนวคิดการพัฒนาแบบทางเลือกเข้ามา เริ่มมีการใช้คำว่าพัฒนาที่ยั่งยืนและมุ่งให้ความใส่ใจไปที่ท้องถิ่นมากขึ้น

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดที่มีลักษณะแห่งความเป็นองค์รวมในแง่ที่ว่า แนวคิดนี้มีการพิจารณาปัจจัยทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน นัยของการพัฒนาที่ยั่งยืนก็คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมหรือยอมลดทอนการตอบสนองต่อความต้องการของพวกเขาเองลงไป กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการพัฒนาที่รักษาระดับการบริโภคของผู้คนให้คงอยู่ต่อไปได้ชั่วลูกชั่วหลาน เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งในระยะยาว ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและมีดุลยภาพ คือใช้ในระดับเท่าที่ธรรมชาติจะผลิตทดแทนกลับมาได้ ขณะที่แนวคิดความอยู่ดีมีสุข (Well - Being) ก็เป็นแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน หากมุ่งการกลับมาตั้งคำถามสู่

ภายในถึงคุณค่าและเป้าหมายของการพัฒนาว่า “อะไรคือสิ่งที่ดีที่พึงปรารถนาของมนุษย์” การพัฒนาแบบไหนถึงจะสร้างการตระหนักรู้รับผิดชอบต่อสาธารณะและมุ่งใส่ใจการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของโลกธรรมชาติด้วยอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ แนวคิดความอยู่ดีมีสุขจึงให้ความสำคัญต่อ ความสุขและความพึงพอใจในชีวิตด้วย อันเป็นสิ่งที่รับรู้ได้ทั้งในเชิงวัตถุวิสัยและอัตวิสัย ตัวอย่างที่มีความเป็นรูปธรรมตามแนวคิดนี้ ได้แก่ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของรัชกาลที่ 9 และแนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness; GNH) อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาที่มุ่งสร้างความอยู่ดีมีสุขย่อมต้องให้ความสำคัญอย่างเป็นองค์รวมในทุกมิติของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นแนวคิดที่ยอมรับในความสัมพันธ์เชื่อมโยงอันแยกไม่ขาดระหว่างสุขภาวะของมนุษย์กับสุขภาวะของสรรพชีวิตทั้งปวงที่ดำรงอยู่ในโลกใบนี้ (อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์, 2561; Tho, 2016)

ตารางที่ 1 หัวข้อของกิจกรรมการอบรมในแต่ละครั้ง

ครั้งที่	วันเดือนปี	หัวข้อกิจกรรมการอบรม
1	24 ธันวาคม 2562	• แนะนำโครงการ, ความรู้สึกและเจตจำนง, เรียนรู้จากต้นแบบ, ออกแบบผลิตภัณฑ์เบื้องต้น
2	12 กุมภาพันธ์ 2563 13 กุมภาพันธ์ 2563	• เช็คอิน, ความรู้ “ระบบนิเวศสามน้ำ”, การทำแผนธุรกิจ • ระดมสมองโครงการโรงเรียนสายน้ำบางปะกง, โครงการเกาะลัด

- **การออกแบบและพัฒนา** คณะผู้วิจัยลงพื้นที่ของผู้ประกอบการแต่ละคน เพื่อปรึกษาหารือร่วมกันวางแผน ออกแบบ และพัฒนาตัวผลิตภัณฑ์ การดำเนินงานในขั้นตอนนี้มีความเฉพาะตัวและแตกต่างกันไปตามคุณลักษณะและความต้องการของแต่ละผลิตภัณฑ์ อีกทั้งสามารถทวนซ้ำได้หลายครั้ง โดยอาศัยข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่จะได้จากการทดลอง / ปฏิบัติการจริงในส่วนของการวิจัยเพื่อมาทำการปรับปรุงพัฒนาให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้นในแต่ละครั้ง

เครื่องมือวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้อาศัยระเบียบวิธีแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development; R&D) มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่

ส่วนที่ 1 การพัฒนา มีรายละเอียดดังนี้

- **การจัดกระบวนการอบรม** คณะผู้วิจัยจัดกระบวนการกลุ่มจำนวนทั้งสิ้น 2 ครั้ง ให้แก่กลุ่มผู้ประกอบการของโครงการจำนวน 13 คน ณ พื้นที่การอบรมในเขตอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อตั้งเป้าหมายร่วมกัน วางแนวทางการทำงาน ให้องค์ความรู้เชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ รวมถึงเรียนรู้จากผู้ประกอบการต้นแบบ และริเริ่มการออกแบบและทำแผนธุรกิจ โดยมีหัวข้อของกิจกรรมการอบรมดังแสดงในตารางที่ 1

ส่วนที่ 2 การวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

- **การทดลอง / ปฏิบัติการจริง** ผู้ประกอบการแต่ละคนนำผลิตภัณฑ์หรือชุดกิจกรรมที่ตนพัฒนาขึ้น มาทดลอง / ปฏิบัติการจริงกับผู้ใช้ผลิตภัณฑ์หรือผู้เข้าร่วมจากภายนอก
- **การเก็บข้อมูลผลิตภัณฑ์** คณะผู้วิจัยร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในการทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ พร้อมกับเก็บข้อมูลที่เป็นผลลัพธ์จากการดำเนินงานข้างต้น ด้วยการใช้แบบสอบถาม การสนทนากลุ่ม หรือการสัมภาษณ์ โดยมีประเด็นหลักในการเก็บข้อมูล

ได้แก่ กระบวนการทำงาน กิจกรรมที่ทำ จำนวนคน / แรงงาน / ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้อง องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง วิธีคิด / ทักษะในการ ทำงาน มูลค่าและคุณค่าของผลิตภัณฑ์ที่ได้ และความคาดหวัง / ความพึงพอใจของผู้ใช้ ผลิตภัณฑ์ อนึ่ง ขั้นตอนนี้อาจกระทำซ้ำได้ หลายครั้งตามความพร้อมและความจำเป็นที่มี ต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์นั้นจนถึงระดับที่พึง พอใจในที่สุด

ส่วนที่ 3 การประเมินและสรุปผล เป็นส่วนที่ดำเนินการ ภายหลังจากที่กระบวนการพัฒนาและวิจัยตัวผลิตภัณฑ์ ต่างๆ เสร็จสิ้นลงแล้ว โดยมีรายละเอียดดังนี้

- **การจัดเวทีเปิดตัวผลิตภัณฑ์** คณะผู้วิจัยกับผู้ ประกอบการบางส่วนที่มีความพร้อม ร่วมกัน จัดเวทีเพื่อเปิดตัวและแนะนำผลิตภัณฑ์ทาง นิเวศวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มแม่น้ำบางปะกง สู่สาธารณชน พร้อมกับตั้งวงเสวนาเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นซึ่งกัน และกัน
- **การถอดบทเรียนโครงการ** คณะผู้วิจัยสนทนา พุดคุยกับผู้ประกอบการเพื่อแลกเปลี่ยน ประสบการณ์การทำงาน ทักษะคิด สัมพันธภาพ การตระหนักรู้ภายใน และถอดบทเรียนเกี่ยว กับสิ่งที่ได้เรียนรู้ ผลลัพธ์ ความรู้สึกต่อการร่วม งาน แนวทางการทำงานต่อ รวมถึงประเมิน พัฒนาการและความสำเร็จของผลิตภัณฑ์

ส่วนผู้ประกอบการที่เป็นผู้เข้าร่วมการวิจัยนั้น ได้ คัดเลือกมาอย่างเฉพาะเจาะจงจากผลงานในโครงการ ระยะ ที่ 1 ซึ่งมีเกณฑ์ดังนี้

- เป็นผู้ที่เคยมีส่วนร่วมหรือเคยผ่านกระบวนการ เรียนรู้เพื่อบ่มเพาะศักยภาพการเป็นผู้ ประกอบ การทางนิเวศวัฒนธรรมตามโครงการ วิจัยหยั่งรากบางปะกง ระยะที่ 1
- มีภูมิสำเนา และ/หรือ สถานที่ประกอบอาชีพ ในปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา
- มีความสนใจในการเรียนรู้ร่วมกับโครงการ เพื่อ สร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนกลุ่มแม่น้ำ บางปะกงบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

ส่งผลให้มีรายชื่อผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมที่ มีคุณสมบัติเป็นผู้เข้าร่วมการวิจัย ได้แก่ : 1) เพจบางปะกง สายน้ำแห่งชีวิต 2) เครือข่ายบ้านเรียนฉะเชิงเทรา 3) พื้นที่ ชีวิตนาบุญนำ 4) สวนเกษตรสุข 5) การทำนารุ่นใหม่ข้าว ปลอดภัย 6) กลุ่มคนรักกลุ่มน้ำบางปะกง 7) แหล่งเรียน รู้เกาส์ 8) โครงการ 304 กินได้ 9) แหล่งเรียนรู้ระบบนิเวศ ป่าจาก 10) แหล่งเรียนรู้ตลาดเก่าสนามจันทร์ 11) แหล่ง เรียนรู้นาข้าว 12) แหล่งเรียนรู้นาเกลือตระกูลซิม และ 13) โรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รัก จะเห็นได้ว่า รายชื่อทั้ง 13 ผลิตภัณฑ์นี้คือผู้ที่มีความพร้อมและผ่านเกณฑ์คัดเข้าข้างต้น ซึ่งเป็นผลผลิตที่มาจากผู้ประกอบการ 18 คนของโครงการ ระยะที่ 1 นั่นเอง

ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จะถูกรวบรวม ประมวล และ วิเคราะห์ผลเชิงคุณภาพเพื่อสรุปเป็นภาพรวมที่ว่าด้วย ผลลัพธ์ของตัวผลิตภัณฑ์ที่ได้จากโครงการ คุณลักษณะของ กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีความเหมาะสมซึ่งสามารถ สร้างคุณค่าและมูลค่าได้อย่างเป็นรูปธรรม และผลของ ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงภายในที่พบในผู้ประกอบการ ทางนิเวศวัฒนธรรมหลังการเข้าร่วมโครงการ

ผลการวิจัย

การจัดกระบวนการอบรมเพื่อเตรียมความพร้อม

คณะผู้วิจัยได้เริ่มขับเคลื่อนโครงการระยะที่ 2 ด้วย การให้ผู้ประกอบการที่มีศักยภาพทุกคนมารวมตัวกัน เพื่อ ชี้แจงภาพรวมของโครงการ และทำกระบวนการเพื่อแบ่งปัน การเรียนรู้ที่จะเป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาทั้งตัวผู้ ประกอบการเองและตัวผลิตภัณฑ์ต่อไป ใช้เวลาเรียนรู้ 2 ครั้งรวมทั้งสิ้น 3 วัน โดยเนื้อหาหลักประกอบด้วย การตั้ง เจตจำนงและเป้าหมายร่วมกัน การวางแผนการทำงาน การให้องค์ความรู้เชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เรื่อง “ระบบนิเวศสามน้ำ” การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ รวมถึงจากผู้ประกอบการต้นแบบที่เคยประสบความสำเร็จ มาก่อน และปิดท้ายด้วยการให้แต่ละคนได้ลองเริ่มออกแบบ และทำแผนธุรกิจของตนเอง

ผลจากการทำกระบวนการพบว่า บรรยากาศการ เรียนรู้เป็นไปด้วยดี มีความเป็นกันเองและผ่อนคลาย ผู้ ประกอบการที่เข้าร่วมได้รับประโยชน์จากการได้ลงมือทำ แผนธุรกิจที่มีแนวทางชัดเจน แม้ส่วนใหญ่จะยังทำได้ไม่ สมบูรณ์ก็ตาม ได้รับแรงบันดาลใจและความรู้เพิ่มเติมจาก

บุคคลต้นแบบและจากคลิปวิดีโอ การตั้งเจตจำนงที่มาจากคุณค่าภายในได้กลายเป็นตัวตั้งต้นสำคัญที่ช่วยให้การทำงานขั้นต่อไปมีความชัดเจนและปรับไปสู่ความเป็นจริงได้ง่ายขึ้น ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่พบก็คือ ผู้ประกอบการสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายที่มีทักษะหรือตัวงานที่เป็นรูปธรรมอยู่แล้ว ดังเช่น ผู้ประกอบการเพจบางปะกงสายน้ำแห่งชีวิตสามารถใช้พื้นที่ในสื่อของตนช่วยประชาสัมพันธ์งานของผู้ประกอบการรายอื่นๆ ได้ หรือผู้ประกอบการโรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รักสามารถช่วยให้ทักษะและสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้ประกอบการที่ต้องทำพื้นที่เรียนรู้ในลักษณะเดียวกัน ช่วยเชื่อมโยงพื้นที่การเรียนรู้ต่างๆ รวมถึงเป็นอีกแรงหนึ่งที่จะช่วยหาผู้เข้าร่วมมาเข้ากระบวนการเรียนรู้ได้ เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง งานของผู้ประกอบการแต่ละคนสามารถเชื่อมโยงเข้าหากัน ช่วยคิดช่วยทำไปด้วยกัน รวมถึงสามารถโยนไปให้ถึงการดูแลรักษาแม่น้ำและธรรมชาติได้ในที่สุด ซึ่งเป็นปลายทางที่ทุกผลิตภัณฑ์น่าจะนำไปถึง

การจัดกระบวนการอบรมนับเป็นขั้นตอนแรกสุดของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งทุกคนได้มาเข้าร่วมด้วยกัน มีข้อดีตรงที่ได้รับเจตนาและทิศทางการทำงานให้ตรงกัน ได้ทำความรู้จัก ได้เสริมพลังและสานสัมพันธ์ภาพที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างกันและกัน นำไปสู่ความร่วมมือต่อไปในอนาคตอย่างไรก็ดี สิ่งที่ทำหายก็คือผู้ประกอบการแต่ละคนมีหน้างานและอาชีพที่แตกต่างกัน การสละเวลาเพื่อมาเข้าร่วมกระบวนการในลักษณะนี้เป็นหมู่คณะพร้อมกันสำหรับบางคนแล้ว อาจเป็นเรื่องยากและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนนัก คณะผู้วิจัยได้รับทราบเงื่อนไขแล้วจึงตัดสินใจที่จะปรับกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับธรรมชาติในด้านนี้มากขึ้น ด้วยการหันไปทำงานในพื้นที่ร่วมกับผู้ประกอบการเป็นรายบุคคลเป็นหลัก ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป อนึ่งจากการทำกระบวนการอบรมพบว่า ผู้ประกอบการแต่ละคนมีทักษะ ความสามารถ และความพร้อมที่จะลงสู่การปฏิบัติเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนได้ไม่เท่ากัน กระบวนการหนุนเสริมหลังจากนี้จึงจะดำเนินการให้ลักษณะที่เคารพความแตกต่างเหล่านี้ ให้ออกไปตามที่ผู้ประกอบการแต่ละคนจะไปต่อได้ตามวาระของตน โดยสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ไม่แยกขาดจากวิถีชีวิตตามปกติแต่สามารถเชื่อมต่อและสานประโยชน์เข้ากับชุมชนและ

สาธารณะได้ในแบบของตัวเอง

การออกแบบและพัฒนา ปฏิบัติการจริง และการเก็บข้อมูลผลิตภัณฑ์

จากแผนธุรกิจที่ผู้ประกอบการแต่ละคนได้ยกร่างขึ้นซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ของผู้ประกอบการแต่ละคนเพื่อสานต่อการทำงานในเชิงลึก ด้วยการต่อยอดเจตจำนง ร่วมกันวางแผน ออกแบบ สำรวจและเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ ทั้งสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ กำลังคน ความรู้ และตัวกิจกรรม ทั้งนี้เป็นการช่วยให้ตัวผลิตภัณฑ์มีความเป็นรูปธรรมขึ้น การดำเนินงานในช่วงนี้มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์ รวมถึงความต้องการในแต่ละผลิตภัณฑ์ บางผลิตภัณฑ์อาจแค่หาหรือแนวทางโดยไม่ได้ต้องช่วยขับเคลื่อนอะไรมากนักเนื่องจากเนื้องานมีความชัดเจนและไปได้ด้วยตัวเองอยู่แล้ว บางผลิตภัณฑ์อาจมีการหาหรือและลงมือทำซ้ำๆ หลายรอบเพื่อปรับปรุงผลงานให้ดียิ่งขึ้น หรือบางผลิตภัณฑ์อาจมีการพักการขับเคลื่อนไปก่อนหากพบว่ายังมีความไม่ลงตัวหรือความไม่พร้อมบางประการ จุดประสงค์ในช่วงนี้ก็คือ การวางขั้นตอนการปฏิบัติ รวมถึงพัฒนาตัวผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติการได้จริงกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้มีการทดลองใช้งานและเก็บข้อมูลจากผู้ใช้งานเหล่านั้น แล้วนำกลับมาใช้ปรับปรุงตัวผลิตภัณฑ์ต่อไป

ผลการร่วมออกแบบและพัฒนาในเบื้องต้นได้ชี้ว่า ในบรรดาผลิตภัณฑ์ทั้งหมด 13 ผลิตภัณฑ์ของโครงการซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วย พื้นที่เรียนรู้ / ใช้ชีวิตและพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม รองลงมาได้แก่หลักสูตรการเรียนรู้ทางเลือกต่างๆ ผลิตภัณฑ์อาหารอินทรีย์ การจัดเลี้ยง และสื่อออนไลน์นั้น มีเพียงบางผลิตภัณฑ์เท่านั้นที่ประเมินว่าสามารถไปต่อกับโครงการได้ โดยแสดงถึงการมีพัฒนาการในระดับที่สูงขึ้นๆ ที่สำคัญคือ *การมีความสามารถในการออกแบบกิจกรรม หรือสามารถสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์แล้วเข้าถึงผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ได้ด้วยตัวเอง หรือสามารถสร้างความเป็นหุ้นส่วนกับภาคประชาสังคม* เป็นต้น ขณะที่บางผลิตภัณฑ์นั้นผู้ประกอบการมีข้อจำกัดที่ยังไม่สามารถพัฒนาต่อจนถึงระดับที่ผลิตภัณฑ์จะยืนได้ด้วยตัวเอง กรณีเช่นนี้ คณะผู้วิจัยได้พิจารณาและให้การเกื้อหนุนด้วยการสร้างระบบพี่เลี้ยงขึ้นมาเพื่อช่วยประคับประคองการทำงาน โดยผู้ประกอบการโรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รักมีศักยภาพเพียงพอที่จะเข้าช่วยในบทบาทนี้ได้ ด้วยการให้ผลิตภัณฑ์เหล่านั้นมาเป็น

พันธมิตรในฐานะตัวกิจกรรมหรือห้องเรียนๆ หนึ่งของโรงเรียนสายน้ำ กล่าวโดยรวม โครงการพยายามให้ผู้ประกอบการทุกคนของโครงการยังสามารถพัฒนาตนเองเพื่ออยู่บนหนทางของความมั่นคงและยั่งยืนในเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้

เนื่องด้วยระดับพัฒนาการของแต่ละผลิตภัณฑ์มีความแตกต่างกันดังที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอผลการพัฒนาและวิจัยในรายละเอียดของเฉพาะบางผลิตภัณฑ์ที่มีการขับเคลื่อนงานได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีผลสัมฤทธิ์ที่ดีที่สุด 5 ผลิตภัณฑ์ อันได้แก่ 1) เพจบางปะกงสายน้ำแห่งชีวิต 2) เครือข่ายบ้านเรียนฉะเชิงเทรา 3) แหล่งเรียนรู้เกาะลัด 4) โครงการ 304 กินได้ และ 5) โรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รัก โดยเริ่มต้นจากการนำเสนอเจตจำนงของแต่ละโครงการ (ข้อความตัวเอียงย่อหน้าแรก) แล้วจึงตามด้วยผลของการดำเนินงานโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

เพจบางปะกงสายน้ำแห่งชีวิต

สิ่งที่ได้รับจากการลงพื้นที่ต่างๆ การได้พบปะผู้คน ได้บันทึกภาพ และได้เห็นเรื่องราววิถีชีวิตของคนบางปะกงนั้นคือความสุขของตนเอง จึงอยากส่งต่อความสุขเหล่านี้ให้กับผู้คนในสังคมได้ร่วมรับรู้ด้วย

เพจบางปะกงสายน้ำแห่งชีวิต คือช่องทางที่จะบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ด้วยภาพ ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต ประเพณี การประกอบอาชีพของผู้คนในพื้นที่ เป็นการบอกเล่าสิ่งดีงามรวมถึงประสบการณ์ที่นำมาซึ่งความมั่นคงเข้มแข็งทางนิเวศวัฒนธรรมของบางปะกงให้สังคมได้ซึมซับและเรียนรู้ กิจกรรมหลักที่ทำผ่านเพจ ได้แก่ การให้ความรู้และสื่อสารวิถีชีวิตผ่านเนื้อหาและรูปภาพ การทำไวนต์เช่นการบอกเล่าเรื่องราว ประกวดบทความ ประกวดภาพถ่าย นำเสนอบทสัมภาษณ์ รวมถึงการทำห้องเรียนออนไลน์ ทำการประชาสัมพันธ์ และร่วมกิจกรรมในพื้นที่กับผู้ประกอบการรายอื่นและเครือข่าย ส่วนความอยู่รอดของผลิตภัณฑ์ขึ้นอยู่กับจำนวนคนติดตามเพจ (ปัจจุบัน, สิงหาคม พ.ศ. 2564 มีจำนวนผู้ติดตามเพจอยู่ประมาณหนึ่งแสนคน) และพลังใจของคนทำเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ค่อนข้างดี การดำเนินงานไม่ได้ต้องใช้เงินทุนมาก แต่ในอนาคตอาจเปิดรับการบริจาค ขายหนังสือหรือโปสการ์ด ฯลฯ

เครือข่ายบ้านเรียนฉะเชิงเทรา

ปรารถนาจะทำหลักสูตรบ้านเรียนเพื่อเรียนรู้ชุมชนและธรรมชาติในพื้นที่ เป็นการแบ่งปันและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของท้องถิ่นให้แก่เยาวชนและคนรุ่นใหม่ อีกทั้งอยากขยายเครือข่ายการเรียนรู้ลักษณะนี้ให้เกิดขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ในรูปแบบของการเป็นศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายบ้านเรียนต่อไป

หลักสูตรบ้านเรียน เน้นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กตามวัย พร้อมๆ กับให้เห็นคุณค่าในตนเองและสิ่งแวดล้อม เนื่องานประกอบด้วยการเรียนการสอนและการสอบวัดผล ซึ่งสามารถผ่านเกณฑ์ของเขตได้ ซึ่งปัจจุบันดำเนินการในระดับประถมศึกษา ปัญหาที่พบคือ ความคาดหวังที่ไม่ตรงกันระหว่างผู้ทำหลักสูตรกับทางเขตที่เป็นหน่วยงานของรัฐ กล่าวคือ ผู้ทำหลักสูตรต้องการเน้นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติตามวัยของเด็ก ขณะที่ทางเขตเน้นการเล็งผลเลิศและค้นหาแวວความเป็นอัจฉริยะในตัวเด็ก แนวทางในอนาคตคือการจดทะเบียนเพื่อก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายบ้านเรียน เพื่อเป็นศูนย์กลางให้กับพ่อแม่ในจังหวัดที่สนใจแนวทางบ้านเรียนได้มาเข้าร่วมและได้รับความช่วยเหลือดูแลในการจัดการเรียนการสอน ส่วนตัวชีวิตความสำเร็จดูได้จากจำนวนผู้มาเข้าร่วมเป็นเครือข่าย และจำนวนเงินสนับสนุนที่จะได้รับจากทางเขต และงานเฉพาะหน้าที่สามารถทำได้ ในขณะนี้คือ การสร้างกลุ่มพ่อแม่บ้านเรียน (Homeschool Network) ของจังหวัดฉะเชิงเทราบนเครือข่ายสังคมออนไลน์

ปฏิบัติการ “ห้องเรียนเรื่องมะม่วง” อันเป็นส่วนหนึ่งในเนื้อหาของหลักสูตรบ้านเรียนที่ได้ทดลองทำกับ 2 ครอบครัวเป็นเวลาหนึ่งวันเต็ม เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับมะม่วงจากชาวสวน การทำมะม่วงกวน และการย้อมผ้าจากใบมะม่วง พบว่า สามารถตอบโจทย์การเรียนรู้ของเด็กๆ ขณะที่การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการย่อยเรื่องการทำผ้าฝ้ายย้อมยังต้องปรับปรุงให้น่าสนใจได้มากกว่านี้ แต่โดยรวม การดำเนินการมีกำไร ตอบโจทย์ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ในระดับสูงมากที่ต้องการการได้ใช้เวลาดีๆ ร่วมกันกับครอบครัว ขณะที่มีความเสี่ยงสะท้อนเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่สูงไปเล็กน้อย โดยรวม เครือข่ายบ้านเรียนฉะเชิงเทรา สามารถขับเคลื่อนหลักสูตรการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมได้ มีแนวโน้ม

สร้างรายได้ที่คุ้มทุนและเติบโต สู่การขยายฐานและสร้างเครือข่ายของกลุ่มพ่อแม่บ้านเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทราได้ต่อไป

แหล่งเรียนรู้เกาะลัด

การเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดียังยืนกว่าต้องเริ่มต้นที่ตัวเอง มากกว่าการไปปรับแก้ที่คนอื่นแต่เพียงอย่างเดียว จึงต้องการที่จะเรียนรู้ ทำความรู้จัก และฟื้นคืนวิถีการดำรงชีวิตแบบชาวเกาะลัดที่เอื้อเพื่อและกลมกลืนกับธรรมชาติของระบบนิเวศสามน้ำของพื้นที่ หากินหาอยู่ด้วยความเป็นมิตรกับสายน้ำและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำสวน หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การเป็นต้นแบบของวิถีชีวิตที่เป็นไปได้จริง จนสามารถขยายผลไปสู่ชุมชนและสังคมด้วยการสร้างความเป็นหุ้นส่วนร่วมกันบนวิถีแบบนี้

แหล่งเรียนรู้เกาะลัด เป็นผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นบนการเอาวิถีชีวิตของตัวผู้ประกอบการเองเป็นเดิมพัน เพื่อสร้างผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคม การขับเคลื่อนงานในช่วงต้นจะเริ่มจากการระดมแนวร่วมที่มีอุดมการณ์เดียวกัน มาลงทุนและลงแรงสร้างพื้นที่การใช้ชีวิตแบบเพอร์มาคัลเจอร์ หรือวิถีการทำการเกษตรแบบยั่งยืน (Permaculture) ไปด้วยกันก่อน โดยให้เป็นการทำงานไปเรียนรู้ไปอย่างเรียบง่าย จากนั้นจึงขยายผลจนสามารถปักหลักและมีความมั่นคงยิ่งขึ้นได้ต่อไป

เบื้องต้น แหล่งเรียนรู้เกาะลัด สามารถระดมคนที่มาร่วมอุดมการณ์และเป็นผู้ถือหุ้นได้รวมทั้งสิ้น 15 คน แต่ละคนเห็นด้วยกับเจตจำนงพื้นฐาน ส่วนในแง่ปฏิบัติการได้แบ่งพื้นที่นาที่เช่าอยู่ (28 ไร่) ออกเป็นสามแปลง สองแปลงแรกไว้ปลูกข้าวอินทรีย์ ส่วนแปลงที่ 3 จะทำเป็นแปลงเกษตรชุมชน การทำงานจริงในพื้นที่เริ่มต้นเมื่อกลางปี 2563 ที่ผ่านมา โดยเริ่มจากการปรับที่นา ทำคันนา ขุดคูน้ำ สระเก็บน้ำ สร้างศาลาและห้องน้ำ ส่วนพืชที่ทำการปลูกในปีแรกได้แก่ ข้าวขาวดอกมะลิ 105 และข้าวขาวเกยไชย ในอนาคตมีแผนจะเปิดให้บุคคลภายนอกได้เข้ามาใช้ชีวิต เรียนรู้ และมีส่วนร่วมกับการทำการเกษตรในพื้นที่ด้วย ความอยู่รอดของผลิตภัณฑ์นี้จะขึ้นอยู่กับจำนวนคนที่สนใจเข้ามาเป็นหุ้นส่วน รวมถึงพลังใจของกลุ่มผู้ริเริ่ม การได้รับการคุณค่าของวิถีเพอร์มาคัลเจอร์ที่สามารถคำนวณชีวิตของทุก

คน โดยรวม หุ้นส่วนทุกคนมีความรู้สึกที่ดีที่ได้เริ่มต้นสานความฝันร่วมกันเพื่อพัฒนาพื้นที่เกาะลัดให้เป็นไปตามสัญญาใจที่ได้วางไว้ ส่งผลให้การดำเนินการในปัจจุบันมีพัฒนาการอยู่ในขั้นที่ทีมงานและมีตัวกิจกรรมที่ชัดเจนแล้ว อีกทั้งมีแนวโน้มที่จะสามารถทำกิจกรรมเหล่านี้อย่างต่อเนื่องได้ในปีถัดไป

โครงการ 304 กินได้

เจตจำนงที่สำคัญคือเรื่องความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารในท้องถิ่นจากเกษตรกรรายย่อยที่มีความปลอดภัยต่อสุขภาพ ต้องการสร้างคุณค่าและวัฒนธรรมการกินผ่านกิจกรรมการจัดเลี้ยง และการซื้อขายผลิตภัณฑ์อินทรีย์รวมถึงสินค้าจากวิสาหกิจชุมชนในภาคตะวันออก นอกจากนี้ยังสนใจเรื่องการท่องเที่ยวชุมชนด้านเกษตร รวมถึงการทำสื่อออนไลน์เพื่อเผยแพร่ความรู้และสื่อสารเรื่องความมั่นคงทางอาหาร

จุดกำเนิดของ “304 กินได้” มาจากการขับเคลื่อนทางสังคมของกลุ่มชาวบ้านที่ต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้าและโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ โดยล้อกับคำว่า 304 Industrial Park จึงนำมาซึ่งการรวมตัวกับผู้ที่มีความอุดมการณ์ตรงกัน ด้วยการเริ่มจัดงาน “กินเปลี่ยนโลก” เพื่อสร้างภาพพจน์ทดแทนที่ว่า พื้นที่ตลอดถนนสาย 304 นี้ควรเป็นพื้นที่แห่งความมั่นคงทางอาหาร มากกว่าจะถูกรับรู้แค่ว่าเป็นพื้นที่ของอุตสาหกรรม 304 กินได้เปิดตัวครั้งแรกในงานถนนอาหารปลอดภัยที่อำเภอพนมสารคามเมื่อปี 2557 ต่อมาช่วงสองสามปีหลัง เริ่มจัดงานด้านการจัดเลี้ยง (Catering) และออกงานมหกรรมสมุนไพร ส่วนในอนาคตอันใกล้ รูปแบบงานที่เป็นไปได้เพิ่มเติม ได้แก่ การขายส่งผักอินทรีย์สู่ชุมชน การทำหน้าร้านขายสินค้าเกษตรอินทรีย์ และการทำสื่อออนไลน์เผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร

การจัดเลี้ยงถือเป็นจุดขายสำคัญและเป็นความถนัดของ 304 กินได้ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2563 304 กินได้ ร่วมกับ แหล่งเรียนรู้บ้านขาวัง และ โรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รัก ได้ทดลองทำปฏิบัติการเวที “วิถีเขาดิน วิถีความสุข” เพื่อนำเสนอประสบการณ์บนวิถีของการทำเกษตรแบบนิเวศสามน้ำ “นาขาวัง” และความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่อาหารในตำบลเขาดิน อำเภอบางปะกง โดยมีผู้เข้าร่วมที่เป็นบุคคลทั่วไปที่สนใจและสื่อมวลชน รวมทั้งสิ้น 42

คน ผลของปฏิบัติการได้ช่วยสร้างการตระหนักรู้ทางสังคมเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารได้เป็นอย่างดี เนื่องจากผู้ร่วมงานนอกเหนือจากจะได้เห็นที่มาของอาหารและความอุดมสมบูรณ์ด้วยตาของตนเองแล้ว ยังมีโอกาสลิ้มลองเมนูอาหารของท้องถิ่นที่ทันสมัยและอร่อย ดังเสียงสะท้อนหนึ่งที่ว่า “ได้กินอาหารจากแหล่งอาหารจริงๆ อร่อยมาก มันคือทางรอด เราต้องรักษาให้ลูกหลาน” โดยภาพรวมสะท้อนถึงความต้องการที่อยากจะมาสัมผัสธรรมชาติและต้องการเห็นวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่มากที่สุด ส่วนความพึงพอใจสูงสุดอยู่ที่เรื่องของคุณภาพอาหารที่จัดเลี้ยงในงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารที่ทำจากสูตรและวัตถุดิบของท้องถิ่น

304 กินได้ ในปัจจุบันนับว่าเป็นธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) โดยมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมบนประเด็นความมั่นคงทางอาหาร และรากเหง้าทางนิเวศวัฒนธรรมของชาวภาคตะวันออก ธุรกิจนี้กำลังมุ่งขยายความเป็นหุ้นส่วนบนเจตจำนงนี้สู่ชุมชน สังคม เครือข่ายเกษตรกรในภูมิภาค รวมถึงเกษตรกรอิสระทั่วไป ผู้ประกอบการคาดหวังว่าธุรกิจจะยืนได้ด้วยตัวเอง ทั้งนี้เพื่อนำเอากำไรที่ได้กลับมาใช้ขับเคลื่อนสังคมได้ต่อไป

โรงเรียนสาหร่ายบางปะกงที่รัก

ตลอดเวลาหลายปีที่ได้ทำงานกับชุมชนมา ทำให้มีแรงบันดาลใจและเห็นความพร้อมของตัวเองที่จะลุกขึ้นมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกง โดยต้องการเชื่อมโยงคนในชุมชนและระหว่างชุมชนตลอดสาหร่ายน้ำให้เข้าหากัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกัน เพื่อนำไปสู่การสร้างเสริมความมั่นคงเข้มแข็งในแก่พื้นที่ ตลอดจนการดูแลรักษาแม่น้ำให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

วิธีการเริ่มจากการลงสำรวจพื้นที่ตั้งแต่ต้น กลาง ไปจนถึงปลายน้ำ เพื่อค้นหากลุ่มคนหรือชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนาขึ้นเป็นห้องเรียน โดยโรงเรียนสาหร่ายจะเป็นผู้ออกแบบหลักสูตรและช่วยพัฒนากระบวนการเรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายอาจเริ่มต้นจากคนในพื้นที่และระหว่างพื้นที่ที่ได้มารู้จักกัน เรียนรู้กันและกัน จากนั้นจึงค่อยพัฒนาไปสู่หลักสูตรสาธารณะที่เปิดให้แก่คนจากภายนอกพื้นที่ต่อไป ตัวอย่างหลักสูตรที่เปิดสู่ประชาชนทั่วไปเมื่อปีที่ผ่านมามีได้แก่ หลักสูตรห้องเรียนตลาดเก่าสนามจันทร์ หลักสูตร

ห้องเรียนป่าจาก หลักสูตรห้องเรียนนาข้าววัง หลักสูตรห้องเรียนเขาดงยาง และหลักสูตรห้องเรียนเกาะลัด รวม 5 หลักสูตร ใช้เวลา 3 วัน และมีผู้เข้าร่วมประมาณ 20 คน

ที่ผ่านมา เจ้าของพื้นที่ที่มีส่วนร่วมโดยตรงในการช่วยทำกระบวนการเรียนรู้ หรือไม่ก็ช่วยถ่ายทอดประสบการณ์บนวิถีชีวิตของตนเอง จึงถือได้ว่าโรงเรียนสาหร่ายทำงานบนสายสัมพันธ์ที่ดีกับท้องถิ่นและได้ครูประจำห้องเรียนที่มีคุณภาพโดยแท้ และภายหลังจากปฏิบัติการจริงในการทดลองทำหลักสูตรต่างๆ ช่วงต้น ได้พบว่า จุดเด่นของห้องเรียนของ โรงเรียนสาหร่ายบางปะกงที่รัก อยู่ที่การได้ลงสัมผัสชีวิตและธรรมชาติจริงในพื้นที่ ใช้เวลาจุ่มแช่อยู่ในประสบการณ์ที่นานพอ และแต่ละคนสามารถออกแบบการเรียนรู้ให้ตนเองได้อย่างอิสระ รวมถึงยังเป็นการทำงานอย่างมีส่วนร่วมระหว่างผู้จัด ผู้เรียน และคนในพื้นที่ได้อย่างกลมกลืน “รู้สึกสนุก ชอบการลงพื้นที่ ตรงกับความชอบของตัวเอง ได้เดินไปดูนั่นดูนี่ทำให้ได้เรียนรู้ตลอดทาง แต่ว่าติดตรงสภาพอากาศที่ร้อนอยู่บ้างแต่สนุก”

อาจกล่าวได้ว่า ผลลัพธ์หลักของ โรงเรียนสาหร่ายบางปะกงที่รัก คือหลักสูตรการเรียนรู้บนฐานชุมชน นอกจากนี้ ยังเสริมด้วยหลักสูตรการสร้างคนทำงานเชิงสังคมที่มีมิติด้านใน เช่น หลักสูตรเกษตรกรนักส่งเสริมที่ได้พัฒนาร่วมกับ โครงการ 304 กินได้ จุดเด่นของผลลัพธ์ของโรงเรียนสาหร่ายอยู่ที่การทำกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงผู้คนและชุมชนผ่านการมีประสบการณ์ตรง การช่วยเป็นพี่เลี้ยงให้แหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่อยากพัฒนาห้องเรียนชุมชนความเชี่ยวชาญในด้านทักษะการเป็นวิทยากรกระบวนการ รวมถึงความลุ่มลึกในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่มีมิติภายใน การค้นหาตัวเองและการภาวนา โดยรวม หลักสูตรต่างๆ สามารถตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียนที่มีความเป็นคนเมือง ซึ่งต้องการแสวงหาคุณค่าของชีวิต การได้ข้อคิดที่มีประโยชน์บนวิถีร่วมสมัย พร้อมๆ กับคาดหวังความสะดักสะบายนระดับหนึ่ง ส่งผลให้ที่ผ่านมาโรงเรียนสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง และเป็นแรงเกื้อหนุนให้กับคนกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ร่วมหนทางเดียวกัน อนาคตจึงมุ่งที่จะขยายความมีส่วนร่วมของการเรียนรู้แนวนี้ไปสู่สังคมที่กว้างขวางขึ้น เริ่มจากการเปิดพื้นที่ห้องเรียนใหม่ๆ ในชุมชน สร้างเครือข่ายในและระหว่างชุมชน จนไปสู่การเปิดตัวหลักสูตรต่างๆ กับสาธารณชนต่อไป

การประเมินและสรุปผลผลิตภัณฑ์

ภายหลังจากกระบวนการพัฒนาและวิจัยของโครงการเสร็จสิ้นลง คณะผู้วิจัยได้จัดเวทีเปิดตัวผลิตภัณฑ์ของโครงการเพื่อสื่อสารแนวคิด เรื่องราว และผลผลิตที่ได้จากการทำงานให้สาธารณชนได้รับรู้ พร้อมๆ กับรับฟังเสียงสะท้อนจากผู้เข้าร่วมงานด้วย ผลจากการสนทนากลุ่มได้ชี้ว่า สาธารณชนมีมุมมองต่อผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของโครงการยังร่าเริงบางปะกึ่งในลักษณะสำคัญๆ ดังต่อไปนี้

- ต้องการผลิตภัณฑ์ที่ให้โอกาสได้สัมผัสประสบการณ์จริงในพื้นที่ รวมถึงวิถีชีวิตชาวบ้าน
- ต้องการผลิตภัณฑ์ที่ให้โอกาสได้ลงมือทำกิจกรรมที่สนุก น่าสนใจ และเชื่อมโยงกับพื้นที่
- ต้องการผลิตภัณฑ์ที่ให้การรับใช้ชุมชนและคนในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งที่ยั่งยืน
- ต้องการผลิตภัณฑ์ที่ให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และสื่อสารให้สังคมได้รู้
- ในกรณีของหลักสูตรการเรียนรู้ ต้องการกิจกรรมที่ได้ลงมือปฏิบัติ สานสัมพันธ์ และการใคร่ครวญเชิงลึกภายในตนเอง

จะเห็นได้ว่า ผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มแม่น้ำบางปะกงที่สามารถตอบโจทย์ความต้องการของผู้ใช้นั้นควรเน้น การมีประสบการณ์ตรง การชื่นชม และปกป้องรักษาสืบตราบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนท่ามกลางบรรยากาศที่ให้ความอบอุ่นเป็นกันเอง และส่งเสริมให้มีการกลับมาตระหนักรู้ใคร่ครวญ

ในอีกด้านหนึ่ง ตัวผลิตภัณฑ์ต่างๆ ของโครงการนั้นมีธรรมชาติที่แตกต่างหลากหลายและมีระดับของพัฒนาการที่ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับต้นทุนและความพร้อมของผู้ประกอบการแต่ละคนเป็นสำคัญ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้อาศัยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสนทนาพูดคุยกัน รวมถึงการได้สนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึกตอนถอดบทเรียนช่วงท้ายของโครงการ ทำให้สามารถถอดเค้าโครงรูปแบบของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ซึ่งสะท้อนคุณค่าความหมายและวิถีปฏิบัติงานในสถานการณ์จริงตลอดระยะเวลาของโครงการ แล้วสังเคราะห์ออกมาเป็นตัวบ่งชี้แบบเป็นลำดับขั้นสำหรับใช้ประเมินความก้าวหน้าโดยพิจารณาจากศักยภาพที่จับต้องได้ของผู้ประกอบการของแต่ละผลิตภัณฑ์ในโครงการ ดังแสดงอยู่ในภาพที่ 1 ดังนี้

- ขั้นที่ 1 มีแนวคิดซึ่งส่งเสริมคุณค่าเชิงนิเวศวัฒนธรรม และมีการกระทำที่สอดคล้องไปกับแนวคิดนี้
- ขั้นที่ 2 มีพื้นที่ทำงาน มีบริบทการทำงานของตนเอง
- ขั้นที่ 3 มีคณะทำงานและมีตัวกิจกรรมที่ชัดเจน
- ขั้นที่ 4 สามารถออกแบบกิจกรรมได้ด้วยตนเอง
- ขั้นที่ 5 สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย / ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ได้
- ขั้นที่ 6 สามารถทำให้ผลิตภัณฑ์ของตนอยู่รอดและเติบโตได้
- ขั้นที่ 7 สามารถสร้างความเป็นหุ้นส่วนกับภาคประชาสังคม (ให้ประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในความเป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์)
- ขั้นที่ 8 สามารถสร้างผลกระทบเชิงนโยบายสาธารณะ นำไปสู่ความยั่งยืนของพื้นที่

ภาพที่ 1 ตัวบ่งชี้ 8 ขั้นเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มแม่น้ำบางปะกง

ด้วยตัวบ่งชี้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ทั้ง 8 ขั้นข้างต้น คณะผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นกรอบการประเมินความก้าวหน้าของการขับเคลื่อนงานของผู้ประกอบการทั้ง 13 คนในโครงการแล้วในที่สุดพบว่า มี 5 ผลิตภัณฑ์ของ 5 ผู้ประกอบการ (ดังรายละเอียดผลิตภัณฑ์ที่ได้นำเสนอไปข้างต้น) ที่มีศักยภาพสูง สามารถพัฒนางานจนเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

ได้ด้วยตัวเอง รวมถึงสามารถเชื่อมโยงและริเริ่มสร้างความเป็นหุ้นส่วนกับภาคประชาสังคม และเมื่อประมวลคุณลักษณะสำคัญของผลิตภัณฑ์ทั้งห้าอันเป็นผลลัพธ์ของโครงการก็พบว่า มีลักษณะร่วมที่เด่นชัด ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

- เป็นผลิตภัณฑ์ที่เน้นการมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงโดยตรงกับพื้นที่ กับชุมชน ผู้คน และธรรมชาติ

- เป็นผลิตภัณฑ์ที่เน้นให้ผู้ใช้เข้ามามีประสบการณ์ตรง ได้เห็น ได้ฟัง ได้ชิม ได้ทำ ได้สัมผัส
- เป็นผลิตภัณฑ์ที่เปี่ยมด้วยคุณค่าความหมายเชิงลึก และความรู้สึกรักจากใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
- เป็นผลิตภัณฑ์ที่อาศัยการมีส่วนร่วมและพลังกลุ่ม ในการปฏิบัติการและการได้รับผล
- เป็นผลิตภัณฑ์ที่มุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงภายใน การตระหนักรู้และเติบโตขึ้นของจิตใจ
- เป็นผลิตภัณฑ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการยังประโยชน์เพื่อชุมชน เพื่อธรรมชาติ และเพื่อสายน้ำ

จะเห็นได้ว่า นอกเหนือจากเจตจำนงที่มาจากคุณค่าภายในของตัวผู้ประกอบการเองแล้ว ลักษณะของผลิตภัณฑ์โดยรวมต่างมุ่งตอบโจทย์ความต้องการของผู้ใช้ซึ่งสอดคล้องกับเสียงสะท้อนที่ได้รับจากสาธารณชนตอนที่ทำเวทีเปิดตัวผลิตภัณฑ์ ตามที่นำเสนอไปข้างต้น

คุณลักษณะของกระบวนการทำงานที่มีความเหมาะสมสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มแม่น้ำบางปะกง

ขั้นตอนการทำงานหลักซึ่งประกอบด้วย การจัดกระบวนการอบรม การพัฒนาและวิจัยผลิตภัณฑ์ และการประเมินและสรุปผล เมื่อนำมาวิเคราะห์ในเชิงลึกก็พบว่า มีประเด็นสำคัญที่บ่งบอกถึงท่วงท่าของกระบวนการทำงาน กล่าวคือ เป็นการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและภูมิหลังมาก่อน มีการป้อนความรู้และทักษะที่จำเป็น ที่สำคัญ มีการเปิดพื้นที่อิสระให้เกิดการทำงานตามเจตนารมณ์และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และมีทีมเกื้อหนุนที่ช่วยประสานผู้คน พื้นที่ และให้ทิศทางการทำงานที่ชัดเจน ทั้งหมดนี้ได้ส่งผลต่อท่าทีการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วม (ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์) ให้เกิดการสืบค้นตนเองเชิงลึก ปรับเจตจำนงที่มาจากคุณค่าภายในและฐานอาชีพของตนให้สอดคล้องกับของโครงการซึ่งมุ่งสร้างคนและปลูกจิตสำนึกในการดูแลรักษาพื้นที่ มีอิสระในการคิดและการลงมือทำตามความพร้อมและจังหวะเวลาที่ลงตัว สุดท้าย มีผู้เข้าร่วมส่วนหนึ่งที่สามารถนำเสนอผลงานของตนสู่สาธารณชนจนบังเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจและมองเห็นหนทางที่จะสานต่อทำงานของตนเองได้ต่อไป

จากประเด็นสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า กระบวนการทำงานที่มีความเหมาะสมสอดคล้องสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของโครงการ ประกอบด้วยคุณลักษณะหลักดังต่อไปนี้

1. กระบวนการเตรียมความพร้อม

- การทำความเข้าใจภูมิหลัง สถานการณ์ และวิถีของชุมชน / บุคคล
- การสร้างความรู้จักกัน ความคุ้นเคยเป็นกันเอง และการมีส่วนร่วม
- การปูพื้นฐานทักษะความรู้ที่จำเป็น ทักษะการใคร่ครวญ และพาเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ
- การตั้งเจตจำนงและเป้าหมายการทำงานที่สอดคล้องต้องกัน

2. กระบวนการทำงานหลัก

- การเปิดพื้นที่อิสระ ในการหาหรือ ออกแบบวางแผน ลงมือปฏิบัติการ สะท้อนใคร่ครวญ และถอดบทเรียน อันเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- การประสานผู้คนและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องให้เข้ามารู้จักกัน นำไปสู่การร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ และเชื่อมต่อผลการทำงานไปสู่สาธารณะ
- การเอื้ออำนวยความสะดวก สร้างโอกาสการทำงาน หนุนเสริมและให้ทิศทางที่ชัดเจน รวมถึงช่วยเติมประสบการณ์ที่มีสีสันorroรรสให้กับกระบวนการทำงาน

กล่าวโดยรวม กระบวนการทำงานในลักษณะข้างต้นก็คือ การสร้างระบบปฏิบัติการที่ทำให้เกิดพื้นที่กับทำให้เครือข่ายของคนทำงานได้มาพบเจอกัน จากนั้นปล่อยให้เกิดการดำเนินการร่วมกันไปอย่างเป็นธรรมชาติและอิสระ โดยอาศัยแรงขับเคลื่อนจากเจตจำนงที่แต่ละคนมีเป็นตัวผลักดัน ขณะที่กระบวนการ (ผู้เอื้ออำนวยกระบวนการทำงาน) จะถอยออกมาแต่ยังดำรงอยู่ร่วมแล้วทำหน้าที่เอื้ออำนวยให้กระบวนการทำงานสามารถเคลื่อนตัวต่อไปได้ ด้วยการสร้างโอกาสที่เหมาะสมสำหรับแต่ละคน ช่วยหนุนเสริม ให้ทิศทาง ปูพื้นฐานความรู้ ประสานความสัมพันธ์บนฐานของความเข้าใจและการมีส่วนร่วม

ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงที่พบในผู้ ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมของโครงการ

หนึ่งปีโดยประมาณกับการทำงานของโครงการ
หยักรากบางปะกงระยะที่ 2 ได้เกิดการบ่มเพาะและพัฒนา
ทั้งคนและงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างผลิตภัณฑ์ทางนิเวศ
วัฒนธรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกง ในส่วนของผู้
ประกอบการนั้นเกิดการเรียนรู้ในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ศักยภาพภายนอก ที่สำคัญได้แก่ ทักษะในการ

ทำงานจริง การคิดวางแผน การลงมือปฏิบัติ
และการมีวิสัยทัศน์ ผ่านการพบปะหารือ การ
มีเครือข่าย และการเดินทางสู่สถานที่ใหม่ๆ อีก
นัยหนึ่ง นี่คือการได้มาซึ่งทักษะและ
ประสบการณ์บนเวทีของการมีส่วนร่วมและ
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอย่างเป็น
ธรรมชาติ กับผู้ที่ได้พบเจอบนหนทางของ
การทำงานจริง ในด้านนี้ยังรวมถึงทักษะของ
การนำเสนอ การสื่อสารและถ่ายทอด
ประสบการณ์ความรู้ที่ตนเองมี (รวมถึงผลงาน
ของตัวเอง) ออกสู่สาธารณะชน จนนำมาซึ่ง
ความรู้สึภาคภูมิใจ มั่นใจ และเกิดความ
ชัดเจนในวิถีทางการทำงานของตนเอง

2. การเปลี่ยนแปลงมิติภายใน ที่สำคัญได้แก่ เกิด

การตระหนักรู้เท่าทันในตนเอง โดยผู้เข้าร่วม
หลายคนสะท้อนว่าได้ทบทวนตัวเองและเห็น
นิสัยที่ตนเคยยึดติด เช่น ความใจร้อนหรือการ
เอาตนเองเป็นศูนย์กลาง แล้วเกิดการปล่อย
วางได้มากขึ้น ใจเย็นลง นิ่งขึ้น รับฟังมากขึ้น
กระทั่งได้นำเอาเท่าที่เหล่านี้ไปใช้ในการทำงาน
ร่วมกับผู้อื่น การเปลี่ยนแปลงประการต่อมาที่
พบก็คือ เกิดพลังกลุ่มและสัมพันธ์ภาพที่เข้าอก
เข้าใจกัน เป็นการตระหนักรู้ทางสังคมที่นำมา
สู่การสานสัมพันธ์ที่ดีในทีมทำงาน และการ
เปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เกิด
มุมมองใหม่ในการทำงานและการใช้ชีวิต
โดยหลายคนให้เสียงสะท้อนในประเด็นนี้ไว้ว่า

“..... แต่ก่อนเราหวังว่าเขาต้องเปลี่ยน ต้องปรับ
โน่นปรับนี่ มันถึงจะดี แต่มันไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่
จะเปลี่ยนคนอื่น สุดท้ายสิ่งที่เราจะทำได้ชัดเจนที่สุด

คือการเปลี่ยนตัวเอง เราอยากเห็นโลกเป็น
อย่างไร เราก็ต้องปรับที่ตัวเราเองก่อน”

“สิ่งสำคัญที่สุดคือมุมมองที่ว่า **“เราไม่เก่งกว่าเขา”**

สุดท้ายมันต้องแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ตรง
นี้ที่ผ่านมาเราทำได้ดีนะ เราไม่ได้ไปสอน มันมีหลาย
เรื่องที่เราต้องเรียนจากเขา และก็มีหลายเรื่องที่เขา
ก็ต้องเรียนรู้จากเรา นี่คือสิ่งที่คิดว่าสำคัญที่สุดใน
การทำงานกับชุมชน”

มุมมองใหม่ที่เกิดขึ้นได้กลายเป็นความแจ่มชัดและ
ความมั่นใจที่ตนเองจะสามารถทำประโยชน์ให้แก่ผู้คนและ
ธรรมชาติได้มากยิ่งขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

จากทั้งหมด 13 ผลิตภัณฑ์ที่ผ่านกระบวนการ
ทำงานร่วมกับโครงการวิจัย มีอยู่ 5 ผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพ
สูง ซึ่งประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ประเภท สื่อออนไลน์ หลักสูตร
การเรียนรู้ทางเลือกทั้งแบบบ้านเรียนและแบบฐานชุมชน
พื้นที่ใช้ชีวิตบนวิถีเกษตร และการจัดเลี้ยงอาหารอินทรีย์ ทั้ง
5 ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวมีคุณลักษณะร่วมที่สำคัญคือ แต่ละ
ผลิตภัณฑ์มุ่งเน้นการขับเคลื่อนที่ออกมาจากเจตจำนงและ
คุณค่าภายใน มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับพื้นที่ ยังประโยชน์
เพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม เน้นการทำงานอย่างมีส่วนร่วม
และการสัมผัสประสบการณ์ตรง นอกจากนี้ คุณลักษณะของ
ผลิตภัณฑ์โดยรวมสามารถตอบโจทย์ความต้องการของผู้ใช้
ซึ่งต้องการสัมผัสประสบการณ์ในพื้นที่ ลงมือทำกิจกรรมที่
สนุก น่าสนใจ ท่ามกลางบรรยากาศที่อบอุ่นเป็นกันเอง และ
มีส่วนสร้างความเข้มแข็งกลับคืนให้กับพื้นที่ ตัวอย่างเช่น
การได้ลองเรือสัมผัสแม่น้ำ ได้เรียนรู้ธรรมชาติของป่าชาย
เลน ได้จับปลาทำอาหารด้วยตัวเอง สุดท้ายได้มีส่วนช่วย
อนุรักษ์ รักษาความสะอาดและความสวยงามของธรรมชาติ
เอาไว้ให้คนรุ่นต่อไปด้วย คุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น
สอดคล้องอยู่บนหนทางของการเป็นผู้ประกอบการที่มีมิติ
ด้านใน กล่าวคือเป็นผู้ประกอบการที่สามารถมองเห็นความ
หมายของการประกอบการที่เป็นองค์รวม เห็นโอกาสที่กว้าง
ขวางกว่าแค่ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจของตนเอง แต่ใช้โอกาสนี้
ยังประโยชน์ไปสู่ส่วนรวม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมด้วย
โดยเป็นการทำงานที่คุณค่าภายใน เจตจำนง กลไกการ
ทำงาน และผลงานมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและสอดคล้อง
กัน (สุนันทา โอศิริ และคณะ, 2562)

แนวทางการทำงานตั้งแต่ต้นจนจบของโครงการ ได้มุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมที่อยู่บน กระบวนทัศน์แบบองค์รวม อาศัยการสืบค้นเชิงคุณภาพตาม กรอบแนวคิดของกระบวนการการเป็นผู้ประกอบการที่มีมิติ ภายใน ด้วยท่าทีที่มีการตระหนักรู้ เปิดรับ ให้ความเคารพ และเห็นเชื่อมโยงวิถีชีวิตในหลากหลายมิติ กล่าวโดยย่อ คุณลักษณะของกระบวนการทำงานที่มีความเหมาะสมนั้น ประกอบด้วย

- กระบวนการเตรียมความพร้อม โดยทำความเข้าใจภูมิหลังของบริบทและผู้คน สร้างความ เป็นกันเอง ปลูกฝังความรู้และทักษะจำเป็น และ ตั้งเจตจำนงร่วมกันในการทำงาน
- กระบวนการทำงานหลัก โดยเปิดพื้นที่อิสระ สำหรับการทำงาน ประสานผู้คนและเครือข่าย ให้เข้ามามีส่วนร่วม และหนุนเสริม เอื้ออำนวย ให้การทำงานขับเคลื่อนได้และมีทิศทางที่ ชัดเจน

จากบทสรุปข้างต้น จะเห็นได้ว่าแนวทางการ ทำงานของโครงการมีความสอดคล้องกับแนวคิดการปลูก จิตสำนึกหรือ Conscientisation (บนแนวทางวิภาษวิธี) ของ เปาโล เฟร์รี ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้มองกลับมาที่กรอบ ความเชื่อหรือคุณค่าพื้นฐานในใจของตนเอง อันเป็นจุดเริ่ม ต้นของการกระทำแล้วจึงเลือกหนทางของตัวเองอย่างเสรีที่ จะดำเนินชีวิตอย่างสรรค์สร้างร่วมกัน จากนั้น ปฏิบัติการที่ จะเกิดตามมาจะเป็นวงจรของการร่วมลงมือกระทำ (Action) สลับกับการกลับมาสะท้อนใคร่ครวญและสานสนทนา (Reflection and Dialogue) จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใน ที่สุด แนวคิดนี้จะดำเนินอยู่บนความเชื่อถือว่าความเข้าใจที่ละม ล้วจะหายไปด้วยกัน อาศัยความเป็นหุ้นส่วน ใช้การมีเจตนา ร่วม (Co-intent) เป็นตัวตั้ง และเคารพศรัทธาในศักยภาพ ของแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน (เปาโล เฟร์รี, 2560)

ขณะเดียวกัน คุณลักษณะต่างๆ ข้างต้นยัง สอดคล้องกับแนวคิดของศิลปะการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ อธิบายโดย Hunter, et al. (2007) ที่ว่า การดำเนินการที่ อยู่บนกระบวนทัศน์แบบการร่วมมือ (Cooperative Paradigm) นั้นให้คุณค่าต่อการใช้อำนาจร่วม ภูมิปัญญา ร่วม การมีส่วนร่วม และการมีฉันทามติโดยมองว่า มนุษย์ทุกคน มีศักยภาพที่จะเรียนรู้และความสามารถที่จะเกิดการ เปลี่ยนแปลงได้ จึงควรค่าแก่การได้รับความเคารพเสมอ

เหมือนกัน การแสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่ายและการหา จุดร่วมจากทุกคนคือสิ่งที่เป็นไปได้ทั้งในการใช้ชีวิตและการ ทำงานจริง และคำตอบที่ดีที่สุดจะมาจากผู้ที่อยู่หน้างานหรือ ได้รับผลกระทบจากสิ่งนั้นจริงๆ ดังนั้น กระบวนการหรือผู้ เอื้ออำนวยกระบวนการทำงานตามแนวทางนี้จึงต้องมีการ ตระหนักรู้ที่ดี เปิดรับ เปิดพื้นที่อิสระและเชื่อเชิญให้กลุ่มได้ ปฏิบัติการและสานสนทนาร่วมกันจากภูมิปัญญาที่แต่ละคน มีอยู่ โดยตนเองคอยสังเกต ทำความเข้าใจ สร้างความไว้วางใจและความร่วมมือ รวมถึงคอยประคับประคองให้กลุ่ม ทำงานไปได้จนถึงเป้าหมาย

ทั้งหมดข้างต้นได้ช่วยย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของ กระบวนการทำงานที่สามารถผสานการพัฒนาวิถีภายในเข้า กับการขับเคลื่อนกิจกรรมภายนอกได้อย่างลงตัวและ กลมกลืนไปด้วยกัน นอกจากนี้ ยังช่วยแสดงว่าความสำเร็จ ของผลงานสามารถเกิดขึ้นได้จากความร่วมมือ การแบ่งปัน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้บนการมีส่วนร่วมอย่างเสมอหน้า ด้วยมุมมองที่ว่า “เราไม่เก่งกว่าเขา” อนึ่ง กระบวนการ ทำงานที่มีการผสานคุณค่าภายในเข้ากับการขับเคลื่อนงาน ภายนอกอย่างสอดคล้องต้องกัน อีกทั้งมีวิถีคิดของการ ทำงานแบบการมีส่วนร่วม สานประโยชน์แบบแนบราบ และ เสริมพลังคนทำงานบนความเป็นหุ้นส่วน ทั้งหมดนี้คือ คุณลักษณะสำคัญที่ทำให้กระบวนการทำงานแบบนี้แตกต่าง จากการทำงานกับชุมชนโดยทั่วไป ที่มักอยู่บนกระบวนทัศน์ เชิงเส้น ซึ่งเน้นการได้ปริมาณ การบรรลุเป้า และการมี ประสิทธิภาพเป็นหลัก

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลลัพธ์ของผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูป ธรรม รวมถึงคุณลักษณะของกระบวนการทำงานที่ถูก สังเคราะห์และนำเสนอข้างต้น สามารถบ่งบอกเป็นแนวทาง ได้ว่า การประกอบการทางธุรกิจที่มีมิติด้านในนั้นมีความเป็น ไปได้จริง สิ่งสำคัญที่จะทำให้สิ่งนี้เกิดขึ้นได้ ตั้งต้นจากมู มองภายในของตัวผู้ประกอบการเอง ที่สามารถตระหนักรู้ ถึง ความหมายของความพอเพียง และการเคารพรู้บุญคุณ ของสรรพสิ่งและธรรมชาติได้ด้วยใจของตนเอง จากมุมมอง ภายในนี้จึงจะสะท้อนออกมาเป็นความคิดความเข้าใจและ การเห็นหนทางที่จะดำรงอยู่ร่วมกับชุมชนและธรรมชาติ อย่างมีดุลยภาพ นำไปสู่วิถีการประกอบการที่มีความยั่งยืน ด้วยการให้ความสำคัญกับทั้ง 4 ระดับ ได้แก่ คุณค่าภายใน

เจตจำนง กลไกการทำงาน และผลงาน อย่างสอดคล้องต้องกันได้ นั่นคือการมองว่าคุณค่าภายในและเจตจำนงส่วนตัว

ก็คือปัจจัยหนึ่งของโอกาสทางธุรกิจ ที่สามารถไปด้วยกันได้กับคุณค่าและเป้าหมายร่วมของการประกอบการ

กระบวนการเตรียมความพร้อม	กระบวนการทำงานหลัก
• ทำความเข้าใจภูมิหลัง • สานสัมพันธ์ภาพ ความไว้วางใจ • ปูทักษะความรู้พื้นฐาน • ตั้งเจตจำนง เป้าหมายร่วม	• เปิดพื้นที่อิสระ เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ • ประสานความร่วมมือของกลุ่มคน เครือข่าย • เอื้ออำนวย หนุนเสริม ให้ทิศทาง

ภาพที่ 2 สรุปคุณลักษณะสำคัญของกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกง

ในมุมมองของนักวิจัย กระบวนการทำงานแบบนี้ที่อยู่บนกระบวนการทัศน์องค์รวมและมีมิติภายใน ดังสรุปอยู่ในภาพที่ 2 นั้นชี้ว่า ทั้งนักวิจัยและผู้เข้าร่วมการวิจัยจำเป็นต้องมีทักษะพื้นฐานของการใคร่ครวญและตระหนักรู้ในตนเอง เชื่อมั่นในการมีส่วนร่วมและศักยภาพของกันและกัน รวมถึง

มีเจตจำนงต่อการทำงานที่ชัดเจนในตนเอง กระบวนการทำงานจึงจะสัมฤทธิ์ผล ส่วนแนวทางการทำวิจัยในอนาคต อาจมุ่งเน้นไปที่กระบวนการสร้างเครือข่าย และการทำงานเชิงนโยบายประสานกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งรัฐและเอกชน เพื่อยังประโยชน์แก่นิเวศวัฒนธรรมในวงกว้างได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จินตนา สุจจาพันธ์. (2554). *การศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ชูศักดิ์ วิทยากศ. (2561). *นิเวศวิทยามนุษย์: การศึกษาสิ่งแวดล้อมในมิติของสังคมและวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เปาโล เฟรรี. (2560). *การศึกษาของผู้ถูกกดขี่*. (สายพิน กุลกนกวรรณ อัมตานี, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : สวนเงินมีมา.
- พิบูล ฑีปะปาล และ ธนวัฒน์ ฑีปะปาล. (2552). *การเป็นผู้ประกอบการ*. กรุงเทพฯ : อมรรการพิมพ์.
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2553). *นิเวศวิทยา. ใน แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. หน้า 131 - 137. (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมสิทธิ์ อัสตรนธิ, ไพบุลย์ ไสภณสุภาพ, และกัญจน์ ทัดติยกุล. (2563, พฤษภาคม - สิงหาคม). กระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงแนวคิดตปัญญาศึกษาเพื่อบ่มเพาะผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกง.
- วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. 28 (2) : 265 - 294.
- สุภารัตน์ พิมพ์ธนกันต์. (2560). *การเป็นผู้ประกอบการ*. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- สุนันทา โอศิริ, ไพบุลย์ ไสภณสุภาพ, สมสิทธิ์ อัสตรนธิ, และ กัญจน์ ทัดติยกุล. (2562). *โครงการวิจัยหยั่งรากบางปะกง: การพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนของชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกงบนฐานนิเวศวัฒนธรรม ระยะที่ 1 สร้างพลังจากรากฐานทางวัฒนธรรม จัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม และค้นหาพื้นที่ทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (เอกสารไม่ตีพิมพ์).
- อุทัย ปริญญาสุทธินันท์. (2561). *การพัฒนาชุมชน: แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา ประเด็นปัจจุบัน และกรณีศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Hunter, D., Thorpe, S., Brown, H., & Bailey, A. (2007). *The art of facilitation: The essentials for leading great meetings and creating group synergy*. Auckland, NZ: A Random House Book.
- Kumar, S. (n.d.). *Two articles on reverential ecology*. Retrieved August 15, 2021, from https://www.reverentialecology.org/kyoto_interview.htm

Tho, H.V. (2016). **GNH Centre Bhutan trainer's manual** [Training Manual]. GNH Centre Bhutan.

Wikipedia. (2018). **Cultural Ecology**. Retrieved August 15, 2021, from https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_ecology